

Sofisti i Sokrat

skepticizam i etika

Sofisti (5. vek p. n. e.)

- putujući učitelji praktičnih znanja i veština
- pojedinci koji su delili široki filozofski pristup, a ne i škola
 - popularizacija ideja različitih ranih filozofa
 - razrada pretpostavke o istini i stvarnosti kao stvarima mnjenja
 - razvoj oblika ubedljivog izražavanja
 - umeće govora je učenicima imalo da obezbedi uspeh u (javnom) životu
 - filozofemi, a ne čvrsto strukturirana učenja
 - praksa poučavanja, podsticaj drugim filozofskim promišljanjima
 - velika popularnost (Atina)
 - oštre kritike njihovog radikalnog skeptičkog pogleda
- Sofisti sami sebi nadenuli ime, koje će kasnije postati pogrдно (Aristofan, Sokrat, Platon i Aristotel i osuda države)

novosti sofistike

■ Glavni predstavnici (5. v. p.n.e.):

- Protagora
- Gorgija
- Hipija
- Prodik
- Trasimah
- Likofron
- Kalikle
- Antifon
- Kratil

■ Iako delimično usklađene, različite interpretacije kosmosa, izazivaju nepoverenje

■ Glavni problem postaje čovek – antropocentrizam

■ Razvijajući svest o sebi, on koriguje svoje stavove o: prošlosti i tradiciji

■ Usvajaju empirijsko-induktivnu metodu, nasuprot do tada vladajućoj deduktivnoj

„Sofist“:

- učen čovek
- plaćeni učitelj besedništva
- učitelj nauke i političke veštine

metode delovanja i posledice po grčki duh

- Tradicija, običaji, verovanja, proročanstva i nasumični sudovi **dopadaju u krizu**, usled **diferenciranja klasnih snaga i opadanja antičkog polisa**
- Javlja se **potreba za obrazovanjem**
- **Metod pridobijanja**: pomoću predstava i primera skreće se pažnja na ono što čoveku **izgleda pravilno** prema njegovom iskustvu, osećanju itd., pri čemu se u zaključivanju prelazi **od posebnog ka opštem**
- Pošto se objektivna istina tradicionalno otkrivala umom, a ne čulima, sofisti su, u duhu relativizacije, počeli da zagovaraju **prednost čulnosti kao izvora saznanja**
- Stavovi s obzirom na saznanje i veru: od relativizma do agnosticizma i ateizma
- Uspeh u podrivanju ukorenjene prostosrdačne vere u moral i religioznost
- Nedostatak pouzdanog oslonca u misaonem principu: **skepticizam** → **samovolja**

glavna teza

- Stvarna **logička valjanost jednog argumenta je irelevantna** (ako ne i nepostojeća)
- **O istinitosti konačno odlučuje publika**, jer je tradicionalno prihvaćeno da sudije doslovce proglašavaju šta je istinito
- Bilo koja tvrdnja za koju bi se založile sudije mora biti doslovce smatrana istinitom, čak i ako se do nje došlo:
 - pukim **pokoravanjem** sudskim predrasudama
 - ili čak – **podmićivanjem**
- Kritičari: karikatura logičkog diskursa – samoopravdavajući čin sofizma

Protagora (480–411 g. p. n. e.)

- Rođen u Abderi, u Trakiji, pisac dela *Istina o Bogovima*
- Oko 445. g.p.n.e. odlazi u Atinu, gde postaje Perikleov prijatelj i stiče veliku slavu kao učitelj i filozof
- Prvi mislilac koji je **sebe nazvao sofistom** i koji je dobro **naplaćivao svoje poučavanje**
- Poučavao je gramatici, retorici i tumačenju pesništva
- Glavna teza:
 - **ne postoji apsolutno dobro ili loše, istinito ili lažno**
 - **svaki pojedinac je sopstveni vrhovni autoritet**
- **Sva znanja su: delo čoveka**, te su nesavršena
- Zalaganje za **toleranciju između različitih pogleda na svet**: razvoj filozofije i bogat kulturni život doveli su do potrebe da se različiti pogledi na svet oslobode međusobnog ugnjetavanja
- **Svaki čovek je vlastan da izabere život prema sebi**, kao što bira između različitih narodnih običaja
- **Istina je ono što se pojedincu čini da je istina** – objektivna istina
- Optužen za bezbožnost, beži u egzil na Siciliju, pri čemu gubi život u brodolomu

Gorgija (485–380 g. p. n. e.)

- Rođen u Leontinu, na Siciliji
- Poslat je za ambasadora u Atinu 427. g.p.n.e. u kojoj će se ostati da bi poučavao u retorici
- Prvi retor koji je:
 - u prozu uveo kadencu
 - koristio opšta mesta u argumentima
- **Saznanje stvarnosti (bića) je teško i nepouzđano**, pa se zato treba okrenuti pouzdanijim i korisnijim znanjima vezanim za **ubeđivanje putem lepog i delotvornog govora**, što nam može pomoći u svakodnevnom životu i politici
- **Nihilistička filozofija**
 1. Ništa ne postoji.
 2. Kad bi nešto i postojalo, ono ne bi moglo biti saznato
 3. Kad bi se nešto i saznalo, to se ne bi moglo preneti drugima.

„Kada bi skupština trebala da izabere glavnog lekara grada, pre bi bio izabran dobar govornik nego lekar.”
- Glavna dela: *Domaćinstvo Helena* i *Odbrana Palamedova*
- Umro je u Solunu u dobi od 105 godina

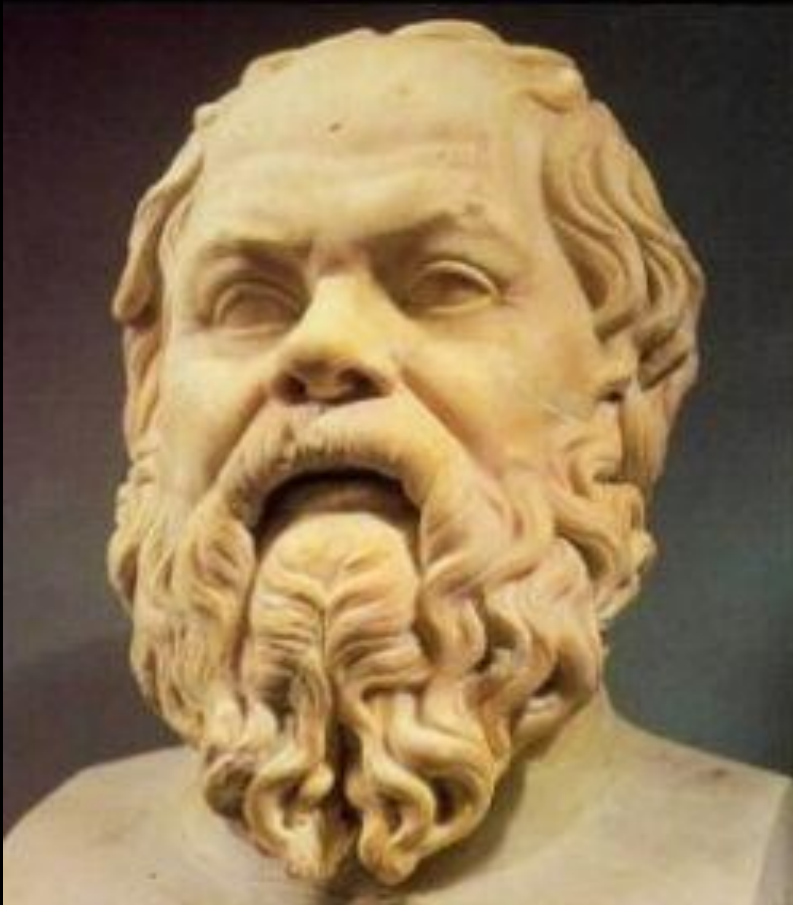
pluralizam i relativizam

- Nedoslednosti:
 - Uprkos zalaganju za radikalni relativizam, i sami su neka mišljenja smatrali boljim, a druga gorim
 - Uprkos tezi o nepostojanju objektivne istine, **uvode razliku između:**
 - **onoga što je po prirodi**
 - **onoga što je po ljudskom zakonu i dogovoru**
- Suprotnosti:
 - Antifont i Hipija su kritikovali grčke predstave o nejednakosti ljudi (npr. razliku između Helena i varvara), govoreći da su **svi ljudi po prirodi jednaki**
 - Kalikle je tvrdio da je preveliko ujednačavanje u pravima neprirodno, jer priroda **dodeljuje jačima pravo** da u svojoj vlasti imaju slabije i njihova dobra
- Načelna **sklonost onome što je „po prirodi“** (nepromenljivo)

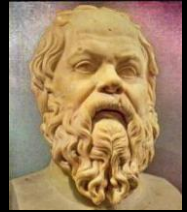
dometi

- savremeno prevrednovanje sofistike
- prvi promovisali instituciju obrazovanja
- najvažniji doprinos filozofiji čini teza da **GOVOR PRETHODI BIĆU**: primarnost logičkog bivstvovanja
- govor je stvaralačka moć koja i predmetima mnjenja, a ne samo istine može pridati postojanje
- **Sofističko postupanje**: Protagorino parničenje kao primer nedefinisanosti predmeta govora
- Između sofista i Sokrata otvorena su neka trajna pitanja filozofije:
Mora li se sloboda u razmišljanju i životu, platiti odustajanjem od objektivne istine?
Kako pomiriti intuiciju o „jednoj“ istini i intuiciju o vrednosti slobode i legitimnosti razlika?

Sokrat (469-399. g. p.n.e.)

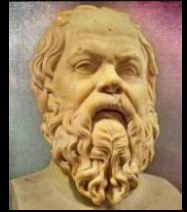

- Prvi se u značajno **usprotivio sofistima**
- **Ideal moralnih vrlina**
- **Živi govor** je jedini pravi medijum filozofije (nije ostavio nikakvih pisanih dokumenata)

Osobenost postupanja

- Sin vajara Sofroniskosa, u mladosti se kao atinski vojnik isticao hrabrošću
- Svoju filozofsku delatnost otpočeo je u vreme koje je neposredno prethodilo Peloponeskim ratovima, u vreme procvata atenske demokratije.
- Originalna **Sokratova ličnost** ne da se poistovetiti sa tipovima:
 - nema oblik strogog, zatvorenog učenjaka
 - niti oblik putnika koji podučava u iznalaženju paradoksa govora
 - već **skromnog znatiželjnika** koji postavlja pitanja, ističući da ništa ne zna
- Oko sebe okuplja intelektualnu elitu atinske omladine i postaje **ideolog „duhovne aristokratije“**, te dolazi u sukob s vladajućom demokratijom
- Sokrat je **uvek bio u javnosti** (na šetalištima, vežbalištima i trgovima), a niko ga nikada nije video da išta bezbožno radi ili opako govori
- Za razliku od većine, nije želeo da:
 - ~~razgovara o prirodi~~
 - ~~ispituje kako je postao kosmos~~
 - ~~otkriva zakone po kojima se sve na nebu dešava~~
 nego je za one koji su razmišljali o takvim stvarima dokazivao da su budale, budući da se i u onome za šta smatraju da najbolje znaju među sobom ne slažu

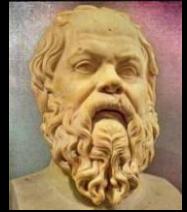

Razgovori

- Uvek je **razgovarao o ljudskim stvarima**, iispitujući:
 - šta je pobožno, a šta bezbožno
 - šta je lepo, a šta li ružno
 - šta je pravedno, a šta nepravedno
 - šta je trezvenost, a šta mahnitost
 - šta je hrabrost, a šta strašljivost
 - šta je država, a šta državnik
 - šta je vlada nad ljudima, a šta vladar ljudi i sl.
- U razgovorima pokušavao je da sagovornika navede na razmišljanje:
 - o njegovim **dužnostima** (s obzirom na domaće poslove, vaspitanje dece ili bavljenje naukom)
 - o onome što je **opšte**, pošto bi njegovu pažnju odvratio od bavljenja individualnim slučajem
- **Samo slobodna misao proizvodi ono što je opšte, istinito i dobro (ukoliko predstavlja svrhu)**

Razgovori

- Polazio je od stava da je **čovjek mera svih stvari**, ali samo: **kao biće koje je sposobno da misli na objektivni način**
- Dobro (sve što je vredno):
 - ne dolazi spolja, već je **u prirodi duha**
 - **ne može se naučiti**, ali se čoveku može **pomoći da probudi ličnu svest**
- Sokrat se prvi u značajnoj meri usprotivio sofistima, za razliku od kojih:
 - nije ~~naplaćivao~~ svoje poučavanje
 - ~~ni je tvrdio da je mudar~~
 - a
 - imao je **poverenje u ljudski razum**
 - držao da su **istinito i dobro identični** (niko ne greši svojevolejno, nego iz zablude)
 - **izjednačavao je vrlinu sa znanjem**

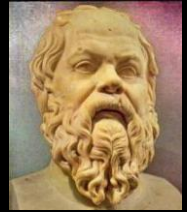

Od moraliziranja do teorije morala

- Odbacuje materijalističke teze o potrebi da se:
 - „~~osluškuje priroda~~“
 - „~~živi u skladu s prirodom~~“smatra da **priroda i nije vredna pažnje filozofa**
- Uzdiže uobičajeno popularno moraliziranje do **etike definisanih i čistih pojmova**
- Konačnu potporu svom etičkom intelektualizmu nalazi u božjem umu i transcendentnosti
- Njegovo učenje okončava u **spekulativnoj racionalističkoj shemi**, budući da u njemu iščezava sva čulnost i emotivnost

Kognitivistička etika

- Prihvatio Anaksagorino učenje o tome da je „mišljenje, razum ono što upravlja, ono što je istinito, opšte koje samo sebe određuje – dobro”
- Dobro:
 - važi kao **supstancijalna svrha**
 - **mora se saznati**
- Smatrajući da **život treba individualno urediti**, suprotstavio se:
 - ~~običajnim normama~~
 - ~~običajnom normiranju~~
- Glavna teza: **Istinito je isto i što i dobro** → „**Vrlina je znanje.**”
- Načela individualnog postupanja utemeljio je racionalno: **saznanje dobra uslov dobrog delanja**
- Poslednje merilo moralnih postupaka u obrazlagao je slušanjem mističkog, božanskog unutrašnjeg glasa – **daimoniona**, koji upravlja svim našim životnim činovima, podrazumevajući mitološki smisao, ali ukazujući i na preneseno značenje – **savest**

Metoda

- Sokrat nije razvio nikakvu istinsku teoriju, već je samo praktički postupao poštujući dva metodološka postupka:

A. Ironija : proces dovođenja apstraktnih predstava do konkretizacije

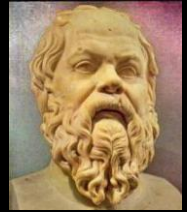
- pravljenje neveštih
- navođenje sagovornika da se izjasni
- ukazivanje na protivrečnosti u njegovom mišljenju
- ili na prihvatljivost drugog tome oprečnog mišljenja

Svest biva dovedena u u protivrečje sa svojim polaznim principom, zbog čega se oseća zbunjenom

B. Majeutika (“babička veština”) : isticanje opšteg u konkretnoj nereflektovanoj svesti

Svest biva upućena na mišljenje koje je vodi saznanju opšteg, istinitog i dobrog

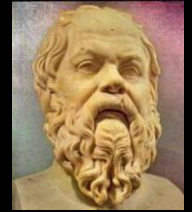
- Suština njegove filozofije: individualno delanje treba urediti kao neko opštevažće delanje

Sudbina

- 399. g.p.n.e. optužen za:
 - „bezbožništvo“
 - „kvarenje mladeži“odbija pred sudom da opovrgne svoje teze
- Smrtna kazna:
 - trebalo je da se suzbije njegov uticaj
 - ali je postala trijumf njegove mirne, hladne, dosledne misaonosti i etičnosti
- Premda su mu prijatelji omogućili beg, iz poštovanja prema zakonima ostaje u zatvoru i sam ispija otrov

„Jer bojati se smrti, ljudi, nije drugo nego misliti da si mudar, a nisi. To znači misliti da znaš ono što ne znaš... Vreme je, suci, da ja pođem u smrt, a vi u život. A ko od nas ide boljoj sudbini, to niko ne zna.“
- Sokratova sudbina kao posledica kolizije između:
 - društveno-političkog
 - individualno-etičkog

Uticaji i istorijska uloga

- Istorijski sud o Sokratu:
 - utemeljivač etike i ideal vrline
 - filozof koji živi svoju filozofiju
 - „preteča Hrista” ili „najveći obmanjivač”
- Prihvaćene i razrađene od Platona do sveobuhvatnog sistema ideja, Sokratove teze imale su znatan **uticaj na celokupni istorijski razvoj evropskog misaonog kruga**
- Nasuprot tim tumačenjima već je Niče pokušao da Sokrata i njegovu apsolutnu vladavinu pojmova proglasi najvećom zabludom i prividom u istoriji ljudske kulture, što je osakatila, moralizovala i osiromašila bogatu i bujnu kulturu antike, a kasnije i zamračila uvid u primarnu, svežu, izvorno dionizijsku grčku misao predsokratovaca
- Sokrat je **dobro je shvatio kao naročit smisao praktičkog dobra**, čime je etiku uvrstio u filozofiju, koja je do tada bila okrenuta kosmologiji
- Suština njegove filozofije sastoji se u tome da se **individualno delanje uredi kao neko opštevažeće delanje**
- Sokrat će ostati upamćen kao **utemeljivač etike**, ali pošto se smatralo da je on čovek koji živi svoju filozofiju, u narednim vekovima sloviće za **ideal vrline**

Protagora o čovekolikosti sveta

„Čovek je merilo svih stvari.”

- Ne postoji apsolutno
 - dobro ili loše
 - istinito ili lažnousled čega je **svaki pojedinac sopstveni vrhovni autoritet**
- Sva znanja su nesavršena, jer predstavljaju delo čoveka
- Uvodi se tolerancija između različitih pogleda na svet
- Razvoj filozofije i bogat kulturni život doveli su do potrebe da se svi ti pogledi na svet oslobode međusobnog ugnjetavanja
- Svaki čovek je vlastan da izabere život prema sebi
- Različiti narodni običaji i pravo na izbor

Gorgija o dejstvu govora

„Reč (*logos*) veliki je moćnik koji sasvim sićušnim i nevidljivim telom izvršava najbožanstvenija dela: može i strah zaustaviti, i bol ukloniti, i radost izazvati i saučešće pojačati“

- Reči : raspoloženja duše = propisivanje lekova : priroda bolesti tela
 - suzbijaju bolest
 - prekidaju život
 - rastužuju ili razveseljavaju
 - uplaše ili učine odvažnim
 - truju dušu zlim zavodjenjem
- Slobodna reč kao osnova slobodne duhovnosti (demokratija i uvažavanje razgovora „inter pares“)
- Naročito slikovit govor približava besedništvo umetnosti
- Nastojanje da se u govorništvu nađe kodeks koji je imanentan prozi:
 - reči istog sklada
 - simetrija rečenica
 - jačanje antiteza zvučnom sličnošću
 - metaforama, aliteracijama
- Stari Grci nisu razlikovali uveravanje od nagovaranja
- Gorgijina *Pohvala Heleni* (žena koja je rodom „prva od privih“, koja ima lepotu „kakva je u boginja“, žena koja „nebrojenima žudnje usadi“, a Parisa je napustila jer je bila „rečima nagovorena ili ljubavljvu osvojena.“

Sokrat o vrlini

„Vrlina je znanje”

- Dobro je znati: znanje je vrlina
- Vrlina nije ništa drugo do znanje: vrednost obrazovanja – intelektualizam
- Racionalno utemeljenje načela individualnog postupanja: **saznanje dobra uslov dobrog delanja**
- Dobro važi kao supstancijalna svrha i ono se mora saznati
- Metafora maksime individualnog uređenja života koje se suprotstavlja običajnim normama, a, naročito, običajnom normiranju
- Nasuprot običajnosti – individualistička etika

Znam da ništa ne znam

(Platon: *Odbrana Sokratova*, str. 46-48.)

- I ja ću pokušati da vam izložim šta je to što je meni donelo ime i klevetu. Slušajte, dakle! Možda će neki od vas pomisliti da se ja šalim, ali budite uvereni, kazaću vam punu istinu. Ja, građani atinski, nisam ničim drugim do nekakvom mudročću stekao to ime. Pa kakvom mudročću? Mudročću koja je možda ljudska. Čini se da sam zaista u toj mudrosti mudar. A oni što sam ih malopre pomenuo, možda će biti predstavnici koje veće mudrosti nego što je ljudska, ili ja ne znam da nađem za to pogodniji izraz. Ali ja je ne razumem, a ko to tvrdi, taj laže i govori to da me okleveta...
- Kao svedoka za svoju mudrost, ako je uopšte ima i ako je kakva, navešću vam boga u Delfima. Herefonta valjda znate. To beše i moj prijatelj od mladosti, a bio je prijatelj i većini od vas, i s vama je bio u onom izgnanstvu i s vama se vratio. I poznajete prirodu Herefontovu, njegovu žestoku strast kad bi se na što dao. Pa on, dakle, ode jedared i u Delfe, pa se usudi da zapita proročište ovo – ali kao što rekoh nemojte ljudi udariti u graju – on zapita da li je ko mudriji od mene.

Znam da ništa ne znam

(Platon: *Odbrana Sokratova*, str. 46-48.)

- Pitija odgovori da niko nije mudriji od mene... kad sam ja ono čuo, ovako sam umovao: šta zapravo misli bog, i kakvu to zagonetku kazuje? Ta ništa nisam nalazio u sebi po čemu bih znao da sam mudar. Šta on, dakle, upravo misli kad izjavljuje da sam ja najmudriji? Valjda ne laže. To protivreči njegovom biću. I dugo vremena nisam znao šta je upravo smisao njegove izjave i, najzad, posle teškog razmišljanja, latio sam se da ga ovako otprilike ispitam. Uputih se jednome od onih koji uživaju glas da su mudri da bih tu, ako već igde, pobio proročanstvo i pokazao proročanstvu: evo, ovaj je od mene mudriji, a ti si izjavio da sam ja. Dok sam izbliže posmatrao ovoga čoveka – imena mu ne treba da napominjem, a beše to jedan od državnika koga sam ispitivao i takvo nešto, građani atinski, doživio – i dok sam se s njim razgovarao, dobio sam utisak da taj čovek, doduše, izgleda mudar mnogim drugim ljudima, a najviše samom sebi, ali da to u stvari nije. Ja sam, potom, pokušavao da mu dokazujem kako on, doduše, misli da je mudar, ali da nije. Tako sam omrzao i njemu i mnogima koji su bili prisutni. Na povratku, razmišljao sam u sebi da sam ja, ipak, mudriji od toga čoveka, jer, kao što se čini, nijedan od nas dvojice ne zna ništa valjano i dobro, ali on misli da zna nešto, a u stvari ne zna, dok ja kao što ne znam, i ne mislim da znam. Ja sam, čini mi se, bar nešto malo mudriji od njega, i to baš po tome što i ne mislim da znam ono što ne znam...

Majeutika – metoda pitanja i odgovaranja

Platon: *Fedon*, str. 124.

- SOKRAT: Da uzmemo, ako hoćeš dve vrste bića: jednu vidljivu, drugu nevidljivu.
- KEBET: Uzmimo.
- SOKRAT: I nevidljivu kao onu koja svagda ostaje sebi jednaka, a vidljivu kao onu koja nikada ne ostaje sebi jednaka?
- KEBET: Uzmimo i to!
- SOKRAT: Elem dalje! Nije li jedan deo nas samih telo, a drugi deo duša?
- KEBET: Svakako.
- SOKRAT: Pa kojoj će od te dve vrste telo biti sličnije i srodnije?
- KEBET: Vidljivoj, to je svakome očevidno.
- SOKRAT: A šta je sa dušom? Je li on vidljiva ili nevidljiva?
- KEBET: Bar za ljude nevidljiva, Sokrate!
- SOKRAT: Ali, ipak, bar mu određujemo vidljivo i nevidljivo prema prirodi ljudskoj? Ili misliš po kojoj drugoj?
- KEBET: Po ljudskoj.
- SOKRAT: Šta da kažemo, dakle o duši? Da kažemo da je vidljiva ili da nije vidljiva?
- KEBET: Nije vidljiva?
- SOKRAT: Dakle, nevidljiva je.
- KEBET: Dabome!
- SOKRAT: Duša, prema tome, više nego telo liči na nevidljivo, a telo na vidljivo?
- KEBET: Sasvim tako mora biti, Sokrate!

O uzroku svih stvari

(Ksenofont: *Uspomene o Sokratu*)

- SOKRAT: Za jedne stvari ne može se reći radi čega su, a druge su očevidno za korist: šta ćeš od toga zvati delom slučaja, a šta delom uma?
 - ARISTODEM: Dolikuje da se ono što postaje radi koristi posmatra kao delo uma.
 - SOKRAT: Zar ti se ne čini da je onaj koji je prvi stvorio ljude dao im za korist ono čime sve saznavaju: oči – da vide što se može videti; uši – da čuju što se može čuti; a kakva bi nam bila korist od mirisa da nismo dobili nosa?
- Osim toga, ne čini li ti se kao delo promisla i to što je oko, zato što je nežno, veđama ograđeno kao vratima, i veđe se, kad je za oko što potrebno, otvaraju, a u snu se zatvaraju? A da i vetrovi ne škode, dano je da narastu trepavice kao cedilo? Obrve se nadvijaju iznad očiju, da ni znoj sa glave ne dodija? A što uho prima sve glasove, a nikada se njima ne ispunjava; ... što je sve to tako promišljeno napravljeno, je li ti još teško kazati da li su to dela slučaja ili uma?
- ARISTODEM: Diva mi, nije, nego kad stvar tako posmatram, čini mi se da to u svakom slučaju liči na nekakva mudra i čovekoljubiva tvorca. ...
 - SOKRAT: A ti smatraš da samo u tebe ima razuma?
 - ARISTODEM: Samo ti pitaj, i ja ću ti odgovoriti?
 - SOKRAT: A inače nigde, misliš, nema nimalo razuma, i to dok znaš da se i od zemlje, koje mnogo ima, mali deo nalazi u tvom telu, i da si od vode, koje mnogo ima, dobio malen deo, a valjda i od svega ostalog što je sve krupno po mali deo, i da ti je telo od toga sastavljeno? Onda samo za razum smatraš da ga nigde nema nego da si ga nekako srećom ugrabio, a sva tako velika i neizbrojna nebeska tela nahode se, kako misliš, nekim nerazumnim slučajem u tako lepom redu?... Dragi moj, shvati da i tvoj um upravlja tvojim telom kako hoće. Stoga treba smatrati da i vaseljenski um sve udešava onako kako je njemu milo...